

Ἐννοεῖτε ἤδη, κύριοι, ποῦ ὠδήγησαν τοιαῦται θεωρίαι τὴν Γαλλίαν, καὶ τίνος λόγου ἕνεκα δὲν κατωρθώθη, μετὰ τοσαύτας δοκιμασίας, νὰ δημιουργηθῆ κανονικὴ καὶ εὐρυθμὸς πολιτικὴ κοινωνία. Δὲν σκοπῶ νὰ ἐπαναλάβω κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τὰς κατὰ τῶν προεξαρχόντων ἀνδρῶν τῆς ἐπαναστάσεως κατηγορίας τοῦ Μπουρκε καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ ἱστορικῶν, ἀλλ' οὔτε νὰ μεταχειρισθῶ τὴν κριτικὴν τοῦ Taine, τὴν ἀνηλεῆ ὑπ' αὐτοῦ ἀνάλυσιν τῶν προσώπων καὶ τῶν πραγμάτων τῆς ἐπαναστάσεως. Σᾶς ὑπομιμνήσκω μόνον τί ἐπῆλθε μετὰ τοσαύτας ἐλπίδας, μετὰ τοσαύτην ἐργασίαν πρὸς ἀποκατάστασιν κρείττονος κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς τάξεως ἐν Γαλλίᾳ, ὑπὸ τὰς ἀπραγματοποιήτους συνθήκας τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς σκέψεως. Κυβερνήσεις διήλθον ἐπὶ κυβερνήσεων, πολιτικὰ συστήματα ἀνεφύοντο καθ' ἑκάστην ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ ἀγροῦ τῆς Γαλλίας, φυλλορροοῦντα ἀμέσως ὡς καχεκτικὰ φύλλα ὑπὸ τὴν πνοὴν ψυχροῦ φθινοπώρου, ἢ ἀναρχία κατέστη ἢ κοινωνικὴ τάξις, τὸ δ' ἔγκλημα κατερρύπανε τὰς ἱστορικὰς σελίδας τῶν χρόνων ἐκείνων, ἵνα ἐξέλθῃ ἐπὶ τέλους ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ἀκολασίας ὁ παράκλητος τῆς κοινωνίας ἐκείνης προστάτης, τύραννος ἐπὶ τέλους αὐτῆς καθιστάμενος. — Καὶ γὰρ οὗτος, λέγει ὁ Πλάτων, ἐκ προστατικῆς ρίζης καὶ οὐκ ἄλλοθεν ἐκβλαστάνει.

Ἐπὶ τοῦ Βατερλώ πίπτει ὁ υἱὸς τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ τελευταῖος τῶν ἡρώων αὐτῆς, εὐτυχῆς τυχοδιώκτης, ἐξ ὀνόματος τῆς βουλήσεως τοῦ λαοῦ περιθελὶς περὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στέμμα Καίσαρος, ἀνατρέψας ἐξ ἐφόδου τὴν εὐρωπαϊκὴν τάξιν, περιφρονήσας δὲ ἐν τῇ σατανικῇ αὐτοῦ ὑπερφροσύνῃ τὰ στοιχειωδέστατα τῶν διεθνῶν ὀρκίων. "Ὅ,τι ἐζήτησεν ἀπὸ τοσοῦτου χρόνου ἢ φιλοσοφία νὰ μεταρρυθμίσῃ κατὰ τοὺς νόμους αὐτῆς, συνετρίβῃ ὑπὸ τὴν πτέρναν τοῦ τολμηροῦ κατακτητοῦ, μόνον ἔχοντος ἐλατήριον τὰ προσωπικὰ καὶ οἰκογενειακὰ αὐτοῦ συμφέροντα. Ἄλλ' ἡ ἐπαναστατικὴ αὐτοῦ ἰσχὺς ἐκλείπει μετὰ τινὰ χρόνον δόξης καὶ λαμπηδόνης. Ἡ ἱστορικὴ Εὐρώπη, ἢ τέως περιδεῆς ἐνώπιον τῆς ἐπαναστάσεως, ἐξεγείρεται κατὰ τοῦ τελευταίου ἐπαναστατικοῦ ἥρωος, συντρίβει δ' αὐτόν καὶ καθείργει ἐπὶ ἀποτόμου τοῦ ὠκεανοῦ βράχου. Πίπτει ὁ Ναπολέων, ὑποχωρεῖ ἡ ἐπανάστασις πρὸ τῆς ἀντιδράσεως τοῦ ἀρχαίου καθεστώτος, τὸ δὲ ἱστορικὸν δίκαιον διατυποῖ αὐθις τὰς ἀξιώσεις του ἐν τῇ ἀποκατασταθείσῃ ἐκ νέου πολιτικῇ τάξει.

Ἐν τῷ βίῳ τῆς ἱστορίας δὲν εἶνε πρόσωπα τὰ ἐκάστοτε πρωταγωνιστοῦντα, ἀλλ' αἱ ἰδέαι, αἱ θεωρίαι, αἱ ἀρχαί. Ὅπισθεν τοῦ κατὰ τὸ φαινόμενον δρῶντος προσώπου ὑποκρύπτεται ἱστορικὴ τις ἰδέα, κοινωνικὴ δύναμις, ἢ διευθύνουσα ἀοράτως τὸν ροῦν τῆς κινήσεως τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πραγ-

μάτων. Αί ιδέαι ἀντιπαλαίουσιν ἐπὶ τοῦ σταδίου τῆς ἱστορίας, ἐκ δὲ τῆς πάλης αὐτῶν συντελεῖται ἡ ἀνελιξις τῆς ἀνθρωπότητος. Κατὰ τὴν τραγικὴν ἐκείνην περίοδον προσωπικὰ καὶ δυναστικά συμφέροντα φαίνονται πρωταγωνιστοῦντα, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν, πράγματι, διεξάγεται ἡ πάλη τῶν ιδεῶν. Οὕτω διαμφισβητεῖ τὸ κράτος τῆς ἐπαναστάσεως ἡ ἀρχὴ τοῦ ἱστορικοῦ δικαίου, ὡς ἱεροῦ, ὡς κεκτημένου ὑπάρξεως λόγον ἀναμφισβήτητον, ἀφοῦ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐπισήμως ἀνεγνωρίσθη καὶ πανδήμως καθιερώθη ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς τάξεως.

Καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ ἐπαναστατικαὶ θεωρίαι στεροῦνται τοῦ κύρους αὐτῶν καὶ τῆς δυνάμεως, διὰ τῆς πτώσεως τοῦ Ναπολέοντος, ἐπανελθόντος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ, νέα Σχολή, ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τῆς παλαιᾶς τάξεως, κηρύττει τὰ δόγματα αὐτῆς καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ἐκλήθη ἱστορικὴ Σχολή, ἡ δ' ἐπιστημονικὴ αὐτῆς ἐργασία ἐσκόπει τὴν καταπολέμησιν τῶν θεωριῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ ἱστορικὴ Σχολὴ δὲν εἶνε δημιουργημα τῆς ἱερᾶς Συμμαχίας, δὲν προῆλθε μόνον ἐκ τῆς κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως ἀντιδράσεως, ἔχει δὲ τὴν ἐννοίαν αὐτῆς ἐν αὐτῇ τῇ λογικῇ τάξει τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν. Φύσει ὁ ἄνθρωπος ἐπιζητεῖ μὲν αἰείποτε νέον τι καὶ ἄηθες ἐν τῇ ἀνελίξει τοῦ ἱστορικοῦ βίου του, ἀλλ' οὐχ ἥττον οὐ παύεται στενωῶς ἐχόμενος τοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος. Ἐκτὸς τούτου, ἡ ἱστορία διδάσκει, ὅτι ὑπάρχουσι ἐποχαί, καθ' ἃς τὸ δημόσιον πνεῦμα εἶνε ἐπιρρεπὲς πρὸς τὴν ἀνακαίνισιν· τούναντίον δὲ πάλιν μετὰ ζήλου εἶνε ἀφωσιωμένον πρὸς τὸ καθεστῶς. Οὕτως ἡ μεταβολὴ καὶ ἡ συντήρησις εἶνε ἐξίσου ἀναγκαῖα στοιχεῖα ἐν τῇ ἀνελίξει τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἄνευ δὲ τῆς ἀλληλεπιδράσεως τῶν δύο τούτων ἠθικῶν σημείων, οὔτε δύναται νὰ νοηθῇ, οὔτε νὰ ὑπάρξῃ ἡ κοινωνία.

Μετὰ τὸ ναυάγιον τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ἱστορικὴ Σχολὴ ἐζήτησε νὰ καταλάβῃ τὰ σκῆπτρα τῆς δυνάμεως. Εἶνε ἀληθές, ὅτι αἱ ἀρχαὶ αὐτῆς πρὸ καιροῦ εἶχον ἀναπτυχθῆ ὑπὸ πολιτικῶν φιλοσόφων καὶ διδασκάλων τοῦ θετικοῦ δικαίου· εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ Γάλλος νομοδιδάσκαλος Ἐρρίκος Κοκκήϊος, ἐπικρίνων τὰς ἐπαναστατικὰς θεωρίας τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ἀνῆγε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν θεϊαν βούλησιν, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἐπίσης ὁ Κουϊάκιος, ὁ Νεαπολίτης Ἰωάννης Βίκος, καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς τοῦ «Πνεύματος τῶν Νόμων»· ἀλλ' ἡ πρώτη αὐτῆς ἐπίσημος ἐμφάνεια ἐγένετο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως διὰ τῆς ἰσχυρᾶς διαλεκτικῆς τοῦ

μεγάλου τῆς Ἀγγλίας ρήτορος Ἐδμόνδου Μπουρκε. Πρῶτος οὗτος περὶ τὰ τέλη ἐνδύξου βίου, ἐπιλανθανόμενος τῶν ἀγώνων αὐτοῦ καὶ τῶν ἐνεργειῶν ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἀμερικανῶν, ἐπολέμησε τὰς θεωρίας τῆς ἐπαναστάσεως ἐξ ὀνόματος τῶν θεωριῶν τοῦ ἱστορικοῦ δικαίου. Κατηγόρησε τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν καὶ ὡς φιλοσοφικὸς ρήτωρ καὶ ὡς πολιτικὸς συγγραφεὺς. ἡ δὲ φωνὴ αὐτοῦ δὲν ἔμεινεν ἄνευ ἀπηχῆσεως ἢ κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως ἀντίδρασις ἤρξατο ἤδη κρατυνομένη ἐν τῇ συνειδήσει τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, πᾶσα δὲ κατ' αὐτῆς κριτικὴ ἐτύγγχανεν εὐμενοῦς ἀκροάσεως. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων ἡ ἱστορικὴ Σχολὴ ἀνεπέτασε τὴν σημαίαν αὐτῆς ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἀφορίζουσα καὶ καταδικάζουσα τὰς τέως κυριαρχικὴν ἐξασκούσας ἐπὶ τῶν πνευμάτων ἐπιρροὴν πολιτικὰς τῆς ἐπαναστάσεως θεωρίας.

Αἱ θεωρίαι αὗται τῆς ἱστορικῆς Σχολῆς λαμβάνουσι μὲν τὴν πληρεστέραν καὶ ἐπιστημονικωτέραν αὐτῶν ἀνάπτυξιν ἐν Γερμανίᾳ, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης εὐρίσκουσιν ἔδαφος πρόσφορον πρὸς καλλιέργειαν. Ἡ ἀπὸ τοσοῦτου χρόνου ἀνάστατος γενομένη Εὐρώπη ἐκ τῶν πολέμων τῆς αὐτοκρατορίας ζητεῖ ἄνεσιν, καὶ δὲν δύναται νὰ εὐρῆ αὐτὴν ἀλλαχοῦ, ἢ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τοῦ δικαίου τάξει. Οὕτως ἡ ἱστορικὴ Σχολὴ ἀντλεῖ ἤδη τὰ ὄπλα αὐτῆς καὶ τὴν ἠθικὴν δύναμιν ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων, καὶ αἱ θεωρίαι αὐτῆς δὲν διαμφισβητοῦσι πλέον, κατισχύουσι τῶν θεωριῶν τῆς ἐπαναστάσεως, δι' ὧν ἀπεδείχθη προφανῶς, ὅτι οὐδὲν κανονικὸν καὶ μόνιμον δύναται νὰ δημιουργηθῆ. Πᾶσα πολιτικὴ θεωρία εἶνε ἀπόρροια τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως τῆς ἐποχῆς, ἣν ἀντιπροσωπεύει, ἡ δὲ ἱστορικὴ Σχολὴ ἀναγκαίως ἤδη ἀντιπροσωπεύει τὰς ιδέας καὶ τάσεις τῆς ἱστορικῆς, τῆς μοναρχικῆς, τῆς νομιμόφρονος κληθείσης Εὐρώπης. Τούτου τοῦ λόγου ἕνεκα ἔχει ἐστραμμένα τὰ βλέμματα αὐτῆς πρὸς τὸ παρελθόν, πρὸς τὰ ἔθιμα, πρὸς τὴν Ρώμην, ἣς τὸ δίκαιον χαρακτηρίζει ὡς παγκόσμιον, αἰώνιον. Ὅπως ἡ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἐπιφανεῖσα ρομαντικὴ Σχολὴ παρασύρει ὀπισθεν τῆς μυστικῆς αὐτῆς γοητείας τὰ πνεύματα, ζητοῦσα παραμυθίαν ἐν τοῖς σκοτεινοῖς ἀδύτοις τῶν γοθθικῶν μητροπόλεων κατόπι τῆς ἀπιστίας, ἣτις ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐκράτησεν αὐτῶν, οὕτω καὶ ἡ σύγχρονος καὶ ὁμόφρων ἱστορικὴ Σχολὴ ζητεῖ τὴν θεραπείαν τῶν πληγῶν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῷ ἀστικῷ δικαίῳ τῆς αὐτοκρατορικῆς Ρώμης, ἠκίστα μεριμνῶσα περὶ τοῦ δημοσίου τῶν λαῶν δικαίου, καὶ τῶν ἐγγυήσεων, αἵτινες διὰ τούτου καθιεροῦνται.

Ἐν ἔτει 1814 ἡ ἐπανάστασις πνέει τὰ λοιπία, αἱ δὲ θεωρίαι αὐτῆς οὐδένα πλέον πείθουσιν ἐνώπιον τῆς πραγματικότητος τῶν ἀποτυχιῶν αὐτῆς. Τότε ὁ καθηγητὴς τῆς Ἀιδελβέργης Thibaut δημοσιεύει βιβλίον περὶ τῆς ἀνάγκης καθολικοῦ ἀστικοῦ κώδικος ἐν Γερμανίᾳ· τὸ βιβλίον εἶνε γεγραμμένον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν νέων πολιτικῶν θεωριῶν, δυσμενῶς δ' ἐν αὐτῷ ἐπικρίνεται ἡ ἱστορικὴ Σχολή, ὡς παραγνωρίζουσα ἐν ταῖς ἀρχαῖς τὸ κῦρος καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, καθιστῶσα αὐτὸν ἔρμαιον τῶν ἐθίμων· κατακρίνει ἐπίσης τὴν λατρείαν αὐτῆς πρὸ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, τοῦ τῶν ἄλλων, ἀρχαιότερων τε καὶ νεωτέρων λαῶν, ἐπίσης ἀξίου σπουδῆς καὶ μελέτης. Ὁ Σαβινῆ, νεαρὸς ἔτι, δημοσιεύει ἀπάντησιν, ἐν ἣ περιλαμβάνεται πλήρες τῆς ἱστορικῆς Σχολῆς τὸ πρόγραμμα καὶ αἱ θεωρίαι. Ζωηρὰν αἰσθησὶν ἐμποεῖ ἡ ἀπάντησις αὕτη, ἣν ἀποδέχεται μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἡ ἐπιστήμη ὡς αὐστηρὰν κριτικὴν τῶν θεωριῶν τῆς ἐπαναστάσεως περὶ δικαίου καὶ πολιτείας. Ἐπικρίνεται ὁ ἀστικός τῆς Γαλλίας κώδιξ, ὡς προϊόν τῶν θεωριῶν τούτων· τὸ δὲ δίκαιον κηρύσσεται οὐχὶ ὡς παραγόμενον τῆς ἐλευθέρας τῶν ἀτόμων βουλήσεως, ἀλλ' ὡς προϊόν τῶν ἐθίμων. Ὁ Σαβινῆ ἐκήρυξεν, οἱ δὲ μετ' αὐτὸν καὶ περὶ αὐτὸν νομοδιδάσκαλοι καὶ ιστοριοδίφαι ἠρεύνησαν ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῶν θεωριῶν τούτων, οὐ μόνον τὸ δίκαιον, ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτείαν, καὶ τὴν ἱστορίαν, πάντας ἐν γένει τοὺς κοινωνικοὺς θεσμούς, οὓς ἀνεζήτουν ἐν τῇ ἀσυνειδήτῳ ἐργασίᾳ τῆς ἱστορίας, οὐχὶ δ' ὡς δημιουργήματα τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ὁμάδων. Ἀλλ' ἡ ἱστορία εἶνε προϊόν τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως τῶν λαῶν, διότι ἡ φύσις ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον ἐλεύθερον. Ναι μὲν, ἐν τῷ ἱστορικῷ αὐτοῦ σταδίῳ ὁ ἄνθρωπος δεσμεύεται καθ' ἐκάστην, ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τῆς κοινωνικῆς ἀνάγκης, ἀλλ' ἐν συνόλῳ ὁ βίος αὐτοῦ καὶ ἡ ἐξέλιξις ἐκπροσωποῦσι τὸν θρίαμβον τῆς πάλης τῆς ἐλευθερίας κατὰ τῆς ἀνάγκης. Αὕτη εἶνε ἡ κυριωτάτη ἀποστολὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλ' ἡ ἱστορικὴ Σχολὴ κατ' ἐλάχιστον λαμβάνει ὑπ' ὄψει τοῦτο. Κατ' αὐτήν, τὸ δίκαιον καὶ οἱ θεσμοὶ αὐτοῦ ἀπορρέουσιν ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος τοῦ λαοῦ, ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ συνειδήσεως, ἀσυνειδήτως ἐκδηλουμένης, οὐχὶ δὲ ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεώς του. Κατὰ τὸν σημαιοφόρον τῆς Σχολῆς ταύτης, τὸ δίκαιον, ὅπως καὶ ἡ γλῶσσα καὶ τὸ πολίτευμα τῶν λαῶν, εἶνε μερικαὶ αὐτῶν ἐνέργειαι, μετ' αὐτῶν ἀδιασπᾶστως γεννώμεναι, ἀναπτυσσόμεναι καὶ θνήσκουσαι, χωρὶς ἢ ἐλευθέρα βούλησις, ὁ λόγος, νὰ λαμβάνωσι τὴν ἐλάχιστην συμμετοχὴν ἐν τῇ κοινωνικῇ αὐτῶν ἀναπτύξει καὶ καθιερώσει.

Ἡ περὶ δικαίου καὶ πολιτείας θεωρία αὕτη τῆς ιστορικῆς Σχολῆς εὕρισκε ὑποστήριξιν κατ' ἐξοχὴν παρὰ τῶν ἀντιδραστικῶν κυβερνήσεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τοῦ διὰ τῆς ἱερᾶς Συμμαχίας καθιερωθέντος νέου καθεστῶτος. Ἀλλὰ ποῖα ἔσονται τὰ ἀποτελέσματα τῶν θεωριῶν τούτων ἐν τῇ κοινωνικῇ αὐτῶν ἐφαρμογῇ; Ἀμφισβητουμένης τῆς ἐνεργείας τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως ἐν τῇ ιστορικῇ δημιουργίᾳ, ὀλιγωρουμένου τοῦ κύρους τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, ἐν ἐπιγνώσει καὶ ἐν αὐτοτελεῖ σκέψει ἐργαζομένου ὑπὲρ τῆς προόδου, ἐπέρχεται κατ' ἀνάγκην ἡ στασιμότης, ἡ σῆψις ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν. Καθὼς δὲ καθιεροῦται διὰ τῶν θεωριῶν τῆς κοινωνικῆς Συνθήκης ἡ ἐπανάστασις, ἡ διηνεκῆς καὶ αὐθαίρετος μεταβολὴ ὡς ὁ ὑπέρτατος τῆς ιστορίας νόμος, οὕτω καὶ διὰ τῆς θεωρίας τῆς ιστορικῆς Σχολῆς, ἀμφισβητουμένης τῆς ἐλευθέρως ἐνεργείας καὶ δημιουργικότητος τοῦ πνεύματος, ἐξ ὀνόματος τῆς τάξεως, τῆς καταστάσεως μᾶλλον τῶν νεκροταφείων, μεταβάλλεται ἡ κοινωνία εἰς συρφετὸν ἀτόμων, οὐδεμίαν κεκτημένων ἠθικὴν συνείδησιν, στείρων πάσης ἐλευθέρως βουλήσεως καὶ ἐνεργείας, ἀσυνειδήτως δὲ καὶ ἄνευ ἐπιγνώσεως ἐργαζομένων καὶ δρώντων ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τῆς ἐνσυνειδήτου δράσεως καὶ ἐνεργείας.

Αἱ πολιτικαὶ θεωρίαι τῆς ἐπαναστάσεως ἔσχον τὴν ἀντίδρασιν αὐτῶν ἐν ταῖς θεωρίαις τῆς ιστορικῆς Σχολῆς, ἡ δὲ καταπονηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐπαναστατικοῦ πυρετοῦ Εὐρώπῃ εὔρεν ἄνεσιν καὶ γαλήνην ἐν ταῖς ὑπνωτικαῖς ἀγκάλαις τῆς Σχολῆς ταύτης καὶ τῆς μοναρχικῆς νομιμοφροσύνης. Ἡ Σχολὴ ἐπανηγύρισεν ἐπὶ τινὰ χρόνον τὰς ἐπιτυχίας αὐτῆς καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν ταῖς κυβερνήσεσιν. Αὐτὸς δὲ ὁ σπουδαιότατος τῶν θεωρητικῶν αὐτῆς κατελάμβανε μετὰ τινὰ χρόνον τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης ἐν τῇ ἀντιδραστικῇ Πρωσίᾳ.

Ἀλλὰ ποῖον ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα τῶν θεωριῶν τούτων, ἡ τῶν μετ' αὐτῶν τέλειον συγγενεουσῶν τῆς καλουμένης θεολογικῆς Σχολῆς, αἰτινες διὰ τοσοῦτων ἀνδρῶν καὶ μετὰ τοσοῦτου πείσματος ἀνεπτύσσοντο καὶ διεδίδοντο ἀνά τὴν συντηρητικὴν Εὐρώπην; Ἀπεδεικνύετο διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι ἂν αἱ ἐπαναστατικαὶ θεωρίαι, ἀπολύτως ἐφαρμοζόμεναι, δὲν κατορθοῦσι νὰ δημιουργήσωσι μόνιμον τάξιν πραγμάτων, ἱκανὴν ν' ἀσφαλίσῃ τὴν εὐνομίαν καὶ τὴν πρόοδον, διὰ τὸν ἀντίθετον ἀκριβῶς λόγον αἱ θεωρίαι τῆς ιστορικῆς Σχολῆς, ἀρνούμεναι τὴν κοινωνικὴν ἐνέργειαν καὶ τὸ κύρος τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ἐν τῇ ιστορικῇ αὐτοῦ ἐργασίᾳ, καταδικάζουσαι τὴν πρόοδον, ὡς προῖόν τῶν θεωριῶν τούτων, καταλήγουσιν ἐπὶ τέλους ἀναγκαίως εἰς τὴν

στασιμότητα, ἧς τοσαῦτα ἔχομεν ἱστορικὰ παραδείγματα, ἦν γινώσκομεν καθιερωμένην ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐλάχιστα καταλιποῦσαν ἴχνη διαβάσειος τῶν λαῶν αὐτῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Προτιμῶ τὴν κινδυνώδη ἐλευθερίαν ἢ τὴν ἡρεμον δουλείαν, ἔλεγεν ὁ Κικέρων. Ἄνευ αὐτῆς, ἀληθῶς, ἡ ἀνθρωπότης θὰ ἦτο ἀπέραντος ἠθικὸς τάφος, ἄξιος νὰ διαθρέψη μόνον τοὺς ἱεράκας τῆς κοινωνικῆς καταστροφῆς καὶ τῆς δηώσεως, ἀλλ' ἀνίκανος νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ζωὴν, τὴν δημιουργίαν ἐν τῷ ἐκχστοτε μεταβαλλομένῳ βίῳ τῆς ἱστορίας.

Ἡ μεταβολὴ εἶνε ὁ πρῶτιστος νόμος τῆς ἱστορικῆς ἀνθρωπότητος. Ἐν τούτοις ἡ μεταβολὴ αὕτη πρέπει νὰ διεξάγῃται κανονικῶς, ἡρέμως, εὐκόσμως, ἀβιάστως, μετὰ λόγου. Μὴ τελουμένη οὕτως, ἀπολήγει εἰς διηνεκεῖς παροξυσμοὺς, εἰς πυρετόν, διαβιβρώσκοντα ἐπὶ τέλους τὴν υἰείαν τοῦ κοινωνικοῦ σώματος.

Ἡ ἱστορικὴ Σχολὴ ἠδιαφόρησε πρὸ τῶν αἰωνίων τούτων ἀληθειῶν. Εἶδεν ἐν τοῖς μοναρχικοῖς θρόνοις τῶν παλινορθωθεισῶν παλαιῶν δυναστειῶν τῆς Εὐρώπης τὸ Σινᾶ τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐνομίας τῶν λαῶν, καὶ ἐκλινε πρὸ αὐτῶν τὸ γόνυ περιδεῆς, ὑποτάχασα εἰς αὐτοὺς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν αὐτονομίαν τῆς ἐπιστήμης. Ὑπὸ τοιαύτην κατάστασιν ἦτο ἱστορικὴ ἀνάγκη νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἀντίδρασις· δυστυχῶς ἡ ἀντίδρασις δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψει τὰ τελευταῖα θλιβερά διδάγματα τῆς ἐπαναστατικῆς δοκιμασίας τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Εὐρώπης, ἀμείλικτος δὲ καὶ μετὰ τῶν αὐτῶν τάσεων ἐξανέστη κατὰ τῆς ὑφισταμένης ἱστορικῆς τάξεως, εἰς οὐδὲν λογιζομένη τὴν ἰδίαν ἀνικανότητα πρὸς σύνταξιν εὐκόσμου καὶ ἐπαρκοῦς πολιτικῆς κοινωνίας. Ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ ἡ ἀρχαία ἐπαναστατικὴ σχολή, κηρύξασα τὰ τολμηρότατα τῆς κοινωνικῆς ἀναστατώσεως δόγματα ὑπὸ τὴν εὐφημον ὀνομασίαν τῆς διοργανώσεως τῆς κοινωνίας, ἢ ὑπὸ τὴν ἀναίσχυντον, ἀλλ' εἰλικρινῆ τουλάχιστον ὁμολογίαν τῆς ἀναρχίας, ἐν δὲ τῇ Γερμανίᾳ ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ τῆς ἀποσυντεθείσης σχολῆς τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος τοῦ Ἐγγέλου, ἀρνηθεῖσα διὰ τολμηροτάτης κριτικῆς τὰ τέως ὑφιστάμενα κοινωνικά καθεστῶτα, μαχόμεναι κατὰ τῆς ἱστορικῆς καὶ τῆς μοναρχικῆς νομιμοφροσύνης, προῦκάλεσαν τὴν μεγάλην ἐπαναστατικὴν ἐξέγερσιν τοῦ 1848. Καὶ ἐναυάγησε μὲν αὕθις ἐν τῇ ἀποτυχίᾳ καὶ τῇ καταστροφῇ ἡ ἐπανάστασις αὕτη ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης, ἀποκατέστη δ' ἀμέσως ἡ ἀπειληθεῖσα μοναρχικὴ τάξις, ἐπελθούσης αὕθις τῆς ἀντιδράσεως.

Οὕτω κατεδείχθη ἡ ἀνικανότης ἀμφοτέρων τῶν σχολῶν πρὸς δημιουργίαν

έπαρκούς πολιτικῆς τάξεως, συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῶν καιρῶν, ἀσφαλίζούσης δὲ τὴν εὐνομίαν καὶ τὴν πρόοδον. Ἄλλ' αἱ ἀποτυχίαι αὐταὶ δὲν ἔμειναν ἀνευ ἀποτελεσμάτων. Νέα δὲ σχολὴ προῆλθεν ἔκτοτε ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν δύο τούτων συστημάτων, σχολὴ συνενώσεως καὶ συνεργασίας πρὸς λύσιν τῶν ἐκάστοτε παρουσιαζομένων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἀποριῶν. Εἶχον ἤδη τεθῆαι βάσεις αὐτῆς, ἀρχομένου τοῦ αἰῶνος, διὰ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων τοῦ Εὐγέλου κατὰ πρῶτον, εὐρύτερον δὲ διὰ τοῦ Κράουζε. Καὶ ἤδη οἱ πλείστοι τῶν σπουδαιωτάτων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς συγχρόνου Εὐρώπης, καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ καὶ ἐν τῇ πράξει, ἀνεγνώρισαν τὸ κύρος καὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν μιστῶν τούτων θεωριῶν ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ. Αὐτὸς ὁ Bluntsehli περὶ τὰς ὑστάτας ἡμέρας ἐπιφανοῦς ἐπιστημονικοῦ βίου, ἄλλοτε θερμὸς κήρυξ τῶν θεωριῶν τῆς ιστορικῆς Σχολῆς, ἠναγκάζετο νὰ ὁμολογήσῃ τὸν προσηλυτισμὸν αὐτοῦ εἰς τὰς νέας ταύτας θεωρίας, ἐπιβαλλομένας ἤδη ὑπὸ τῆς ιστορικῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων καὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Εὐρώπης.

Διότι, κύριοι, πᾶσα μεταβολὴ τότε μόνον εἶνε ἀληθῆς καὶ σκόπιμος, ὅτε ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῆς προόδου τοῦ χρόνου, ὑπὸ τῆς ιστορικῆς καταστάσεως τοῦ ἔθνους, ὅτε εἶνε ἀναγκαία. Ἡ ἱστορία δὲν εἶνε τὸ λεύκωμα, ἐφ' οὗ ὁ τοχῶν, εἴτε λαός, εἴτε ἄτομον, δύναται ἀβhairέτως καὶ παρακαίρως νὰ σημειώσῃ τὴν σκέψιν αὐτοῦ καὶ τὰς ἐπιθυμίας, χωρὶς τῆς δυνατότητος τῆς πραγματώσεως αὐτῶν. Ὅ,τι εἶνε ἀληθές, εἶνε τοιοῦτο ἐν χρόνῳ μόνον καὶ τόπῳ, πᾶσα δ' αὐτοῦ παρανόησις ἐπιφέρει κατ' ἀνάγκην ἀντίθετα τῶν ζητουμένων ἀποτελεσμάτων.

Διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης ἡ ιστορικοφιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας τὰ μάλιστα συνετέλεσεν, ἐπιδράσασα ἐπὶ τοῦ δημοσίου πνεύματος τῶν νεωτέρων λαῶν, εἰς τὴν λύσιν πλείστων ἐθνολογικῶν, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν προβλημάτων. Ἡ κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας τελευταίας δεκαετηρίδας δημιουργία νέων πολιτειῶν ὀφείλεται οὐ σμικρὸν εἰς τὰς θεωρίας ταύτας, αἵτινες συμβιβάζουσαι τὴν ἐλευθερίαν μετὰ τῆς παραδόσεως, ἀναγνωρίζουσι μὲν τὰ δίκαια τῆς τελεσθείσης προόδου τοῦ ἐνεστῶτος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐπὶ προφανεῖ ζημίᾳ καὶ βλάβῃ ἀδικαιολογήτῃ τῶν ιστορικῶν δικαίων τοῦ παρελθόντος.

Μεθ' ὅλα ταῦτα, μεθ' ὅλην τὴν ὁμολογίαν τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν τῆς ιστορικοφιλοσοφικῆς Σχολῆς, μεθ' ὅλην τὴν πρὸς αὐτὴν προσωπικὴν ἀφοσίωσίν μου, δὲν εἶμαι τοσοῦτον τυφλός, μὴ παρατηρῶν τὰ κατὰ τοὺς χρό-

νους τούτους περί ἡμᾶς κηρυττόμενα καὶ τελούμενα. Εἶμαι εὐοίωνος ἐπὶ τῇ θᾶττον ἢ βράδιον ὀριστικῇ νίκῃ τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης, ἀλλ' εἶμαι συγχρόνως σύννους καὶ περίφροντις καὶ ὡς Ἕλληνα, καὶ ὡς μέλος τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας. Ἄν ἡ ἐπιστήμη δραστηρίως ἐργάζεται πρὸς ὀρθὴν καὶ σκόπιμον λύσιν τῶν ἀπασχολούντων τὴν ἀνθρωπότητα κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν προβλημάτων, δυστυχῶς ἡ ἐπαναστατικὴ τῶν ἀναρχικῶν ομάδων τῆς Εὐρώπης ἀποτύφλωσις ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ φίλαυτος πολιτικὴ δυναστείων τινῶν, διακυβεύουσι ἀνοσίως τὰ ὑψιστα τῶν συμφερόντων καὶ τὰς πολυτιμωτάτας τῶν κτήσεων τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος. Καὶ ἤδη ἤχει περί ἡμᾶς ἀπαίσιος, οἶονεὶ νεκρώσιμος, μεγάλων κοινωνικῶν καὶ ἐθνικῶν κινδύνων ὁ κώδων. Δύο τεράστιοι πολέμιοι ἐπαπειλοῦσι καὶ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, ὁ καισαρισμὸς καὶ ἡ ἀναρχία, ἀμφοτέροι ἀσυνειδήτως ὀδηγοῦντες αὐτὰς εἰς τὴν καταστροφὴν. Ἄς εὐχηθῶμεν, κύριοι, νὰ παρέλθῃ ὁ κίνδυνος, ἐκ δὲ τῆς ἀμοιβαίας συνεννοήσεως καὶ συνεργασίας τῶν ἀντιμαχομένων θεωριῶν, αἵτινες μονομερῶς πραγματοποιούμεναι εἶνε ὄλεθρος διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ ἀληθὴς θεωρία, ἡ ἀπορρέουσα ἀπ' αὐτῆς τῆς λογικῆς καὶ ἠθικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν δεδομένων τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ἀνελιξέως καὶ προόδου.

Πρὸς ἀνάλυσιν τῶν ιδεῶν τούτων, πρὸς τὴν ποθητὴν ταύτην συνδιαλλαγὴν καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ καὶ ἐν τῇ πράξει, ἀφιέρωσα τὰς ἐπιστημονικὰς δυνάμεις μου, ὅσον αὐταὶ καὶ ἂν εἶνε ἀσθενεῖς καὶ ἀνάξιαι λόγου ἐνώπιον τῆς ἐργασίας τῶν μεγάλων καθηγεμόνων τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιστήμης. Ὅσοι ἐξ ὑμῶν παρηκολουθήσατε κατὰ τὰ παρελθόντα ἀκαδημαϊκὰ ἔτη τὰς παραδόσεις μου, γινώσκετε τὰς ἀρχάς, ἀφ' ὧν ὀρμᾶται ἡ μέθοδος, ἡ ἠκολούθησα ἐν τῇ περὶ δικαίου καὶ πολιτείας θεωρίᾳ, κατὰ τε τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς ἀνέλιξιν καὶ ἐν τῇ συγχρόνῳ τῶν κοινωνιῶν καταστάσει. Μετὰ πρόσκαιρον διακοπὴν τῶν παραδόσεών μου κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, προσέρχομαι αὐθις μὲ τὸ αὐτὸ πρόγραμμα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς αὐτὰς ιδέας καὶ τάσεις. Κολακεύομαι νὰ φρονῶ, ὅτι ὁ προσωρινὸς ἡμῶν χωρισμὸς οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἀπέκλεισε τὴν πνευματικὴν ἡμῶν ἐπικοινωνίαν. Ἄν ἐν τῷ κόσμῳ τῆς πάλης, τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφερόντων, ἐπέρχεται πολλάκις ὁ χωρισμὸς καὶ ἡ διάστασις, ἀλλ' ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ιδεῶν καὶ τῆς σκέψεως πίπτουσι ἄνευ ἀντιστάσεως πάντα τὰ προσκόμματα, ὅπως ἄλλοτε τὰ τείχη τῆς Ἰεριχῶ πρὸ τοῦ ἤχου τῶν ἐχθρικῶν σαλπίγγων. Μὲ τὴν ἐφ' ἡμᾶς πεποίθησιν ταύτην, ἥς ἔκπαλαι ἔχω τρανότατα δείγματα, ἐγκαινίζω σήμερον πάλιν τὴν μεταξὺ ἡ-

μῶν ἐπιστημονικὴν συνεργασίαν. Ἦθελεν εἶναι μηδὲν ἢ ἐμὴ ἐργασία ἄνευ τῆς ἡμετέρας συμπράξεως. Ἐξακολουθήσωμεν, κύριοι, τὸν δυσχερῆ ἀγῶνα, βέβαιοι ὄντες, ὅτι ἀγωνιζόμεθα ὑπὲρ τῶν τιμαλφεστάτων συμφερόντων τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆς πατρίδος. Τῆς πατρίδος· αὕτη ἔστω ὁ πολικὸς ἡμῶν ἀστὴρ ἐν τῇ θεωρίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἡ διευθύνουσα πυξίς ἐν τῇ πράξει, ἧς τὰς δοκιμασίας ἄς προσπαθῶμεν νὰ θεραπεύωμεν διὰ τῶν διδαγμάτων τῆς ἐπιστήμης. Ἄν κάτω ἐκεῖ, ἐπὶ τῆς δημοσίας πλατείας, ἀνυψοῦται ὁ κονιορτὸς τῶν παθῶν, σκοτίζων πολλάκις τὴν ὄψιν καὶ τὴν φρένα καὶ τοῦ ἀπαθεστέρου, ἐπὶ τῶν κορυφῶν τούτων τοῦ πνεύματος ἄς πνέη πάντοτε ζεῖδωρος ὁ ἀῆρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς εἰλικρινοῦς ἐπιγνώσεως. Ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν σκιὰν τῆς ἐπιστήμης ἔν μόνον ἔστω τὸ μέλημα ἡμῶν, ἡ ἀναζήτησις τοῦ ἀληθοῦς, πρὸς τὴν ἔρευναν καὶ γνῶσιν τοῦ ὁποίου δαπανῶμεν τὰς ἡμετέρας δυνάμεις. Ἐν τῇ πεποιθήσει ταύτῃ ἐρρωμένως ἄς προβῶμεν εἰς τὸ ἡμέτερον ἔργον. Τὰ ἐπίγεια πάθη ἀποσβέννυνται θάττον ἢ βράδιον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ χρόνου· ἀλλ' αἱ ἀλήθειαι τῆς ἐπιστήμης εἶνε αἰώνια καὶ εὐεργετικά, καρποφόροι δὲ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν διὰ τε τοὺς συγχρόνους καὶ τοὺς μεταγενεστέρους.

ΤΑ ΠΕΡΙΞ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΚ ΤΟΥ

UN CHEVAL DE PHIDIAS*

Τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ

VICTOR GERBULIEZ

Ὀλίγαι εἰσὶ πόλεις κατ' ἐμὴν γνώμην, ὧν τὰ πέριξ δύνανται νὰ ἐρίσωσι τοῖς τῶν Ἀθηνῶν περὶ κάλλους. Ἡ τῶν ὑδάτων ἀφθονία καὶ ὁ πλοῦτος τῆς βλαστήσεώς εἰσι βεβαίως οὐ μικρὸς κόσμος τῶν τοποθεσιῶν, καὶ ἔστιν ὠραῖόν τι ἢ Προῦσα, παραδείγματος χάριν, ἢ Γρενάδα αὕτη

* Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1863 καὶ ἔσχεν ἤδη εἴκοσι καὶ τέσσαρας ἐκδόσεις, ὅπερ σημαίνει ὅτι ἑκατομύρια ἤδη Εὐρωπαίων καὶ ἄλλων λαῶν ἐδιδάχθησαν νὰ θαυμάζωσι τὴν φύσιν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ ἐδάφους, ἐν ᾧ ἡμεῖς ἀγνοοῦμεν ἔτι καὶ περιφρονοῦμεν αὐτήν.